

u izvesnom smislu, »obogaćena« prethodna slabost literature o samoupravljanju.

Marksistička nauka nikad ne tvrdi više nego što zna, pogotovu ne čuti o onom što zna, niti ostaje na onom što zna. Sticati nova znanja o samoupravljanju znači stalno istraživati praksu, uspostavljati neposrednu i povratnu vezu između samoupravne prakse i marksističke nauke o samoupravljanju. Nova saznanja, ako pretenduju da doista budu prava saznanja o samoupravljanju, treba da proizilaze iz empirijskih istraživanja i zrelih teorijskih sinteza, oslobođena svake spekulacije, domišljanja bez oslonca u praksi. Marksistička nauka mora, u stvari, da izade »iz akademske zatvorenosti koja rađa apstraktnu i neplodnu diskusiju i kritiku, da se oslobodi dogmatske, kao i apologetske skrućenosti...«¹ Inače, svojom visokom teorijskom i knjiškom vokacijom postaje »servilna naviješe a tiranska naniže«, sve više sklona usmenju ili pisanoj reči, a sve opreznija prema praksi.

Nedostatak je i pravovremena kritika pojava u samoupravnom društvu (»a kritika ljudi tek u vezi sa njihovim odnosom prema takvim pojavama«, E. Kardelj). Zakasnela kritika je, naime, manje nego ravnodušnost. Preuranjena kritika je brzopletost ili smišljena zlonamernost. Pravovremena kritika je, pre svega, sredstvo i način prevazilaženja postojećih društvenih, idejnih i ideoloških otuđenja. Pravovremena kritika je i podloga zbilja kritičke misli koja se ne »usredsređuje na statičku i apstraktnu vrednost, već dinamički povezuje prošlo, sadašnje i buduće, uzimajući udeo u saznanju i pokretanju novog.«² Takav tretman kritika nije dobila ni u priručnicima ni u odgovarajućim monografijama o socijalističkom samoupravljanju.

Po svom osnovnom smislu, podruku s kritikom ide i marksistička pedagogija. Dužnost je marksističke pedagogije da smelo i bez oklišenja kaže i prizna čime se to danas u našoj bogatoj samoupravnoj praksi naučno vlada, a šta još uvek, i sasvim razumljivo, jer je u pitanju živo društvo, kao ponornica izmiče naučnom saznanju.

Problem suprotnosti između umnog i fizičkog rada ima često, i najčešće, profesorijski ili uobraženo profesionalni pristup. Šta to znači, precizira Edvard Kardelj kad ističe da »sada u našem sistemu radnik i radni čovek uopšte kao samoupravljač upravlja društvenim kapitalom, investicijama, prostom i proširenom reprodukcijom i celokupnim svojim i društvenim radom. Znači, rad radnika sadrži jednu veoma snažnu komponentu umnog rada, jer radnik je, u uslovima i odnosima samoupravnih socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa, upravljač koji treba i mora da odlučuje — tako da se izrazim — glavom, a ne rukama, razmišljajući, a ne samo fizički radeći. U takvim uslovima radnik upravo i oseća potrebu da čita, da se kulturno uzdiže, da postane čovek, a ne samo da bude — kako je Marks govorio — dresirana fizička radna snaga.«³

Jednako kao i intelektualcu, radniku je potrebna knjiga koju će oni zajednički pisati i iz koje će se zajednički učiti upravljanju društvenim poslovima i celokupnim procesom društvene reprodukcije. Takva knjiga, takva vrsta marksističke literature o samoupravljanju — po rečima Edvarda Kardaļa — potrebna je inteligenciji možda i više, jer radnik, zbog svog položaja, tako reći automatski dolazi do nekih saznanja, i intelektualac to često čini više kroz knjigu.⁴

Naposletku, većem broju knjiga o socijalističkom samoupravljanju nedostaje čisto afektivna dimenzija, proživljenost autora društvenim odnosima u kojima živi i stvara, koji ga inspirišu i koje istražuje. Takvi autori i pisci o samoupravljanju, ma kako bili priznati i uvaženi u svojoj sredini, žargonski rečeno, jesu »prošli kroz samoupravljanje, ali samoupravljanje još nije prošlo kroz njih«. Oni jesu dobri vernici, ali je njihovo delo bez vere.

Ukupno uzev, širenje i popularizacija marksističke literature o samoupravljanju su u uzajamnoj direktnoj borbi za socijalizam. Ali širenje i popularizacija marksističke literature ne smeju da se pretvore u »težu«, a samoupravljanje u traženu »sezonsku robu«. Onu literaturu koja se zadržala na marginama društvene stvarnosti socijalističkog samoupravljanja, koja je svoju istraživačku aparaturu pružila samo do domašaja čulnog opažanja, naučnu radoznalost zamenila građanskom oprežnošću, a njenog autora proskribovala »marksistom od karijere« a la miles gloriosus, treba sud javnosti u ime prave nauke takvom da i obeleži.

NAPOMENE:

¹ Jedno djelo mora imati potvrdu u samome sebi, tj. u što je moguće ispravnijim premisama, logici i koherentnosti analize i izvođenja zaključaka koji iz tih premisa slijede. A one opet moraju imati svoju zasnovanost u konkretnim historijskim odnosima, tendencijama i mogućnostima razvitka, a ne apstraktnim dobrim željama ili idealnim htijenjima. Predrag Vranicki, *Marksizam i socijalizam*, Zagreb 1979. str. 12.

² U tom kontekstu Miroslav Pečujlić: »Marksizam nisu citati, već najnaprednija svest našeg vremena, misao koja se i sama razvija zajedno sa svetom, koja izražava ono što još nismo, a što možemo biti pomoću saznanja i prakse«. *Marksizam, misao savremene epohe*, I tom, Beograd 1976, IX.

³ Josip Broz Tito u govoru na svečanoj sednici Crnogorske akademije nauka i umjetnosti 25. 2. 1977.

⁴ Jovan Đorđević, *Politički sistem*, Beograd 1967, str. 939.

⁵ »Svaka kritika koja je prema socijalističkom i samoupravnom društvu dobronamerna, jeste pozitivna i korisna, i to čak i onda kad ne pogada i ne ukazuje na prave stvari...« Edvard Kardelj u intervjuu »Borbi« 28. 11. 1976.

⁶ Edvard Kardelj, »Dijalog«, 1/1977.

⁷ V. kao pod 6.

zapis

drama čoveka u puli

šandor bogdanfi

San mi ne dolazi na oči. Prevrćem se u krevetu. Vrućina i košmar.

Sviće, a meni se u glavi velikom brzinom menjaju slike. Lica i pejzaži. Reči i situacije. Živi i mrtvi.

Gledam tri do pet filmova dnevno u zgradi Doma JNA, gde je nekada živeo i komandovao nosati admiral Mikloš Horti, tada glavni zapovednik austrougarske flote, a kasnije namesnik Kraljevine Mađarske, preko četvrt veka uvek dosledan svom kontra-revolucionarnom stavu, poslednji konzervator feudalizma u Evropi, okružen basnoslovno bogatim kneževima, grofovima i baronima u toj Mađarskoj posle za nju izgubljenog prvog svetskog rata, u »zemlji deset miliona prosjaka«, kako su je u ono doba nazivali njeni najbolji pisci.

Svet se, vidite, ipak menja. Svet se strašno menja.

Zlatom okićene uniforme, crni frakovi i beli smokinzi nestali su iz velepleznog zdanja bivšeg Admiralteta, gde sada naši mornari u košuljama kratkih rukava posmatraju čudan svet filmskih ljudi, gnevni novinarima i »prezrenih« članova jednog žirija čiji sam i ja član.

Da li smo se i mi promenili u tom svetu koji se strašno promenio između ostalog i u Puli?

Film Karolja Vičeka i eFrenca Deaka *Trofej* je jedno umetničko svedočanstvo upravo o tome kako se svet i čovek u njemu veoma teško o emnj šao. Iju veoma teško menjaju. Teško i bolno. Bezgrešan heroj vremenom postaje grešan starac.

Drama na platnu, drama u žiriju.

Predsednik žirija je odlučio protiv nominacije filma *Osvajanje slobode*. Svi se slažemo zato što je to, uprkos nekim uspehim detaljima, u stvari promašaj, lažna konstrukcija, lakirovka u obrnutom smislu, veštačka težnja da se pobeđnici prikažu poraženima, nemoćnima, a sve to dobrim delom na nivou filmskih žurnala i slabih kaubojskih priča.

Ako si pravi umetnik, a ne poznaješ dovoljno prošlost, ne moć da praviš film o prošlosti na osnovu starih novina i neproverenih anegdota o nedoživljenim doživljajima!

Film *Jovana Lukina* nije nominovan, jer je, krivicom scenarija i režije, patetičan i nejasan. Ni glumci nisu pomogli da se shvati taj film, u kojem inače ima i majstorski komponovanih kadrova, velepleznih pejzaža i odlične kamere. Samo dva člana žirija, Prnjat i Leov, obojica »neprofesionalci«, glasali su za nominaciju.

Za prvih deset dana boravka u Puli: dvadeset osam predstava danju i devet sastanaka noću.

Da li smo pogrešili?

Ujedaju nas kao besni psi zbog izostavljanja *Osvajanja slobode*, *Jovane Lukine* i *Poslednje trke*.

Pogrešili smo jedino u slučaju *Poslednje trke*.

Padaju teške reči. Nazivaju nas cenzorima. Kakva zabluda! Cenzori, zna se, zabranjuju filmove ili ih menjaju. Mi to ne radimo, niti bih se ja primio takvog posla. Filmovi koje smo izostavili iz nominacije, kao na primer *Osvajanje slobode* i *Jovana Lukina*, davaće se u svim bioskopima i na raznim drugim festivalima, pa će o njima publika i kritika izreći svoju poslednju reč. Međutim, nekim veoma veštima i moćnim propaganistima je uspelo da ih ovenčaju oreolom cenzurisanih, potisnutih filmova, pa su oni već unapred stekli daleko veću slavu od one koju bi stekli da su nekim eklatantnim propustom pulskog žirija bili nominovani ili čak i nagrađeni!

Ponovo se vraćamo u Pulu. Sastanci i dogovori o javnosti rada žirija.

Dvadeset osam filmova ponovo. Sastanci danju i noću.

Spanno je danju i noću.

Sanjam filmove. U snu drukčiji, bolji. A neki od njih postaju jasniji u svojim odlikama i slabostima.

Arena je bučna, prašnjava, džombasta, divna.

Moj kriterij je jasan.

Među 5—6 filmova približno jednake vrednosti, s određenim odlikama i manama, predlažem za nagrade prvenstveno one koji su svojom umetničkom snagom putokaz jugoslovenskoj kinematografiji, a ponajviše mladim stvaracima, da se u svom stvaralaštvu na visokom umetničkom nivou što dublje i slojevitije suo-

če s problemima društva i vremena u kojem živimo i da prikazivanjem nama bliskih ljudskih sudbina provociraju gledaoce na razmišljanje (citata iz zapisnika).

Za Veliku zlatnu arenu predlažem *Trofej* i *Živi bili pa videli*. Drama čoveka u njegovom nastojanju da izmeni stanje stvari.

Trofej nosi i valja u svom koritu više ljudskih drama. Karolj Viček i Ferenc Deak ulaze mnogo dublje u tkivo našeg života nego bilo koji stvaralac u Puli 1979.

Komisija za ispitivanje porekla imovine je samo dobar povod da se umetnički prikažu ljudske sudbine u borbi.

Najjači trenutak u filmu: premeštanje komisije u drugu proštoriju, u neko prizemlje.

I ljudi tu takođe padaju u neko prizemlje.

U tom završnom delu *Trofej* dostiže vrhove naše, i ne samo naše, filmske umetnosti. Napetost i dramatičnost rastu i rastu. Tu se koža ježi.

Uživajući na ovim vrhovima možemo mirne duše da oprostimo neke nedostatke, neke naivnosti u filmu: mestimično suviše detaljiziranje i opširnost teksta, neke suvišne scene koje ilustruju već poznate stvari, ponavljanja, preveliku jasnost i, pre svega, sporost u ekspoziciji.

Sve je to ipak meznatno u odnosu na umetničke odlike filma, u prvom redu na izvanredno stvaranje atmosfere, i to na »filmičan« način, čemu je mnogo doprinela i gluma, a posebno kamera, tako da sada već slobodno možemo isticati jedan uspešno »uigrani« trio vojvođanske filmske umetnosti: Viček-Deak-Ninkov, uz ingenioznu muzičku pratnju braće Vranješević.

A to sve je ogroman rezultat u takvim oskudnim uslovima u kojima se film rađa u Vojvodini.

Uspeh *Trofeja* teško će priznati oni koji nisu videli svih dvadeset osam filmova jugoslovenske produkcije. Po mom dubokom ubeđenju — a to će vremenom svaka iole nepristrasna kritika da potvrdi — često isticani film Antuna Vrdoljaka *Povratak*, zahvaljujući renomiranom reditelju i izvanrednom glumačkom triu (Dvornik-Serbedžija-Buzančić), veoma je uspelo ali arhaično delo, bez rizika, s pozajmljenom idejom o »krivici« pobjednika; a od strane publike na prvo mesto stavljen *Novinar* Fadila Hadžića, pored svih svojih odlika, posebno znalačkog režijskog postupka, ima jednu veliku manu u scenariju: pisac nije umeo da završi svoju ne baš originalnu priču o hrabrom reporteru; on ostaje bez ikakvog oslonca u društvu i među svojim prijateljima, pa i u porodici, tako da na kraju više liči na patološkog tipa, nekog monstruma, nego na heroja. Šteta, jer taj film i njegov tvorac su mi prirasli za srce. Možda posmalo i delim njihovu sudbinu kao što delim i sudbinu druga Joce Lukača u filmu *Trofej*.

Mislim da će i mnogi gledaoci filma prepoznati sebe i svoje dileme u jednom viru snažne umetnosti koja oživljava dramu čoveka. Našeg čoveka.

A to je najviše što možemo da očekujemo danas od našeg filma.

Odlazim iz sparne Pule u svež Novi Sad.

Osećam se, pomalo, kao Boris Dvornik u završnoj sceni filma *Povratak*.

Zar sam zaista kriv što je *Trofej* bio najbolji film u Puli? Zar sam zaista kriv što je film *Usujanje* bio najevropskiji, a *Zemaljski dani* teku najčarobniji film u Puli?

Zar je to zaista bio žiri koji treba ubiti?

Scena iz Draškovićevog filma »usujanje«

ARGONAUTI ZAPADNOG PACIFIKA, BIGZ, Beograd 1979.

Piše: Zoja Karanović

NOVE KNJIGE * NOVE KNJIGE

Kada izađe iz sopstvenog porekla, morala i kulture uopšte, u kojoj je rođen, ljudskom se biću otvaraju neslućene mogućnosti i potpuna lepota avanture; kao kad se cvetu koji se otvara otkriva nepoznata svetlost. Jedan od ljudi koji je tu lepotu intenzivno osetio bio je i Bronislav Malinovski. Poreklom Poljak, iz bogate porodice, fizičar po obrazovanju, opčinjen čitanjem Frejzerove *Zlatne grane*, on odlučuje da napusti svoj dotadašnji život i posveti se životu i ispitivanju domorodaca. Zato godine provedene u Novoj Gvineji, a posebno na ostrvima Trobrijana, za stvaralaštvo Malinovskog imaju presudan značaj.

Kao neposredni rezultat života među domorocima Trobrijanskih ostrva nastalo je jedno od njegovih najznačajnijih dela — *Argonauti Zapadnog Pacifika*. U nas se ova knjiga, u prevodu, pojavljuje gotovo šezdeset godina nakon njenog nastanka* (delo je nastalo 1920. a objavljeno 1922). Bez sumnje zakasnelo, kada je mnoge ideje Malinovskog prevazišla savremena antropologija, ali da li i prekasno, bez smisla?

Osnovni predmet interesovanja Malinovskog u ovom delu predstavlja Kula, »specifičan oblik razmene obuhvatnog međuplemenskog karaktera«. Kula se obavlja u širokom prstenu koji predstavlja zatvoren krug. Po ovom kružnom, međuostrvskom putu, neprestano se kreću, u suprotnim smerovima, dve vrste predmeta — ogrlice od crvenih školjki i — u suprotnom smeru — narukvice od belih školjki. One se neprestano razmenjuju i proces uvek traje. U Kulu je uključen veoma velik broj ljudi. Ova činjenica je važna, jer predmeti koji se razmenjuju u Kuli za domoroce predstavljaju vrhunske vrednosti, pa ih većina ljudi zajednice i poseduje. Posedovanje ovih ogrlica ili narukvica ispunjava čovekovu želju za posedovanjem uopšte. Shvatanje posedovanja se, međutim, mnogo razlikuje od shvatanja kakvo o nje razmeni, dakle u kretanju od jednog posednika do drugog, onda mu ima Zapadni čovek. Pošto su ti dragoceni predmeti u stalnoj ih čovek kratko i naizmenično ima. (Vrednosti Kule, naravno, ne predstavljaju vrednosti i za čoveka zapadne civilizacije. Na neki način bi premeti Kule, po značenju koje za domoroce imaju, mogli biti adekvatni najskupljim primercima dijamanta i slično, mada je, čitam tu nedavno, i jedan primerak konzerve od piva za italijanske kolekcionare dostigao vrednost od pola miliona lira. Vrednost neutilitarnih predmeta je, uostalom, često veoma relativna. Sve ovo je rečeno da bi čovek evropske kulture i senzibiliteta lakše mogao da pojmi činjenicu da su predmeti Kule stvarno veoma dragoceni za ljude i zajednice koje u njoj učestvuju.) Sam smisao posedovanja, za stanovnike ovog ostrvskog područja, je u razmenjivanju, odnosno u davanju. U tom cilju se preduzimaju dugotrajna i veoma opasna putovanja da bi se predmeti Kule preneli od jednog ka drugom partneru. U nekim od tih putovanja učestvovao je i sam Malinovski. Da bi se ova putovanja mogla ostvariti, stanovnici Trobrijana grade specijalne kanue na kojima plove i više stotina milja. Zato ih Malinovski i naziva Argonautima. Izgradnja ovih kanua nije ni lak ni jednostavan posao. Opisujući izgradnju kanua, i neke druge, tako složene poslove, Malinovski pobija do tada uvrženo mišljenje, koje na žalost nije retko mi danas, da ljudi tzv. primitivnih zajednica nisu sposobni za nikakav složeniji rad. Dokumentovani materijal ove knjige, međutim, samo pokazuje da su motivi koji navode domoroce i čoveka Zapadne civilizacije na rad — različiti. »Dobit, koja se u civilizovanim zajednicama tako često javlja kao podstrekač rada, u izvornim urođeničkim uslovima nikada ne predstavlja motiv za rad. Zato belci imaju veoma malo uspeha kada pomoću dobiti podstiču urođenika na rad« (140). Karakter samog života i vrednosti čoveka Zapadne civilizacije i čoveka s Trobrijanskih ostrva su različiti. Malinovski to i pokazuje. Zato se oni ne mogu meriti istim merilima. »Ako ga (urođenika) potom merite moralnim, ekonomskim i zakonskim standardima koji su mu takođe suštinski strani, ne možete u svojoj proceni dobiti ništa drugo do običnu karikaturu« (140). Kada se ima u vidu da su moralni, ekonomski i zakonski standardi samo *normativne kategorije* — odnosno da su relativni, postaje jasnije koliko čovek Zapadne civilizacije postupa ograničeno kada drugačijim kulturama nameće ideale sopstvenih vrednosti.

Pošto je za domoroce Kula jedan od najvažnijih oblika života, u nju su uključeni, ili joj se direktno podređuju, mnogi drugi vidovi života. Malinovski ih u okvirima Kule i ispituje. On detaljno govori o društvenoj i socijalnoj hijerarhiji zajednica koje žive na ostrvima Trobrijana. Malinovski otkriva da ovi vidovi hijerarhije postoje i da je ona veoma složena. Ekonomsku moć obično poseduje poglavica ili vrač, ali se od njega, za razliku od konvencija koje vladaju u našem svetu, očekuje i najneposrednije davanje. »Od čoveka koji poseduje očekuje se da deli, da bude poverljiv i velikodušan« (87). Njegova je dužnost da »ponudi hranu svakom strancu, posetiocu, pa čak i besposličaru iz drugog kraja i sela« (87). (Ovakav običaj je ranije postojao kod mnogih naroda i zajednica različitih vrsta, ali je odavno iščezao.) Od posednika najdragocenijih predmeta Kule očekuje se i da ih predaje dalje, i on to uvek čini. I dok za urođenika s ostrva Trobrijana posedovati znači dati, Zapadni čovek svoje dragocenosti najčešće ljubomorno čuva u trezorima, daleko čak i od pogleda drugih.

Malinovski takođe otkriva da se unutar razmene u Kuli razvijaju duboko i istinska prijateljstva među partnerima, a time